

**НІМЕЦЬКІ КОЛОНІЇ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ
№ 1917 РОКУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ЮЖНЫЕ ВЕДОМОСТИ»)**

Т. С. ВІНЦОВСЬКИЙ,

К.І.Н., доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(Україна)

Реконструкція подій Української національної революції 1917 - 1921 рр. включає у себе осмислення найрізноманітніших зрізів епохи, котра стимулювала до життя не лише державо - чи націєтворчі процеси у середовищі окремих народів південно-західної частини колишньої Російської імперії (українці, білоруси поляки), глибинні зрушення у контексті ментальних та соціальних трансформацій, але й саморефлексії не найчисельніших етнічних груп щодо пошуку свого місця у нових суспільно-політичних і правових реаліях. До таких належали німецькі колоністи Таврійської губернії, які попри упосліджене становище внаслідок формування образу ворога в період Першої світової війни, стали помітними учасниками суспільно-політичного життя регіону.

Попри чималу кількість спеціальних праць у котрих аналізувалися причини та обставини утворення німецьких колоній на українських землях, особливості їхнього господарювання, культурно-освітнє життя громад, у тому числі в період революційних потрясінь, винесена в заголовок статті проблема не знайшла відображення на шпальтах наукових і науково-популярних видань, позаяк автори передусім відстежували загальні тенденції на тривалому проміжку часу [1, 2, 3, 4]. Вітчизняні та іноземні дослідники, які безпосередньо редукували дослідницький інтерес до впливу революції на долю німецьких поселень в Україні здебільшого концентрувалися на сюжетах, які або не були прямо пов'язані з Таврійською губернією [5, 6, 7, 8, 9, 10], оскільки більшою динамікою відрізнялися осередки з інших регіонів країни на котрих падала дослідницька проекція, або лише побічно аналізували роль громадян німецького походження у подіях в межах суспільних змін і громадянської війни [11]. Винятком слід вважати роботу Ю. Лаптева, який здійснив першу спробу вивести проблему з наукового маргінесу [12]. У рамках більш узагальнюючої теми, де не лише характеризувалося становище низки етнічних груп, але й евристичні можливості часопису «Южные ведомости», розглядалася рефлексія німецьких громад на нові політичні тренди [13].

Дослідження окресленої проблематики також слід розглядати у контексті написання узагальнюючого нарративу історії Української революції з залученням усіх можливих сюжетів, котрі можуть доповнити існуючу мозаїку подій 1917 р., про що говорили автори узагальнюючої академічної праці, анонсуєчи евристичний потенціал на шляху вмонтування в фокус епохи чималої кількості «великих і малих тем», котрі залишаються не розкритими й до сьогодні [14, с.461]. Тому у пропонованій науковій розвідці ставимо завдання проаналізувати рефлексії німецьких громад Таврійської губернії на падіння царизму, дослідити

участь німців-колоністів у суспільно-політичному та культурно-релігійному житті краю, відновити імена лідерів місцевих товариств, з'ясувати особливості та закономірності участі представників общин у революційних процесах.

Перші німецькі колонії з'явилися на території Таврійської губернії на початку XIX ст. внаслідок загальної іноземної колонізації цього краю. Разом із землею вони отримували від російського уряду значні пільги. До середини XIX ст. німецькі колонії сформувалися на двох локальних територіях. Перша з них к межах Мелітопольського повіту, а друга - на землях Кримського півострова. Пізніше, до 1860-1870-х років вони розширили свій ареал розселення за рахунок земель в Дніпровському повіті [15]. Вплив німців-землевласників на економічний розвиток регіону було істотним, але події Першої світової війни а ргіогі перетворили цей народ в потенційно неблагонадійний. Чисельний склад німецької діаспори в Таврійській губернії на початку XX століття обраховується в межах 78 тис. чол. або 5,41% від усього населення регіону, з явним переважанням Бердянського, Мелітопольського і Перекопського повітів [16]. А за даними авторів узагальнюючої монографії на 1917 р. у Криму мешкало понад 41 тис. німців у селах Перекопського, Сімферопольського та Феодосійського повітів [11, с. 117].

Падіння царизму та подальший курс Тимчасового уряду на лібералізацію внутрішньої політики мало позитивні наслідки для німецького населення країни, позаяк вже 11 березня 1917 р. спеціальною постановою кабінет міністрів Г. Львова призупинив виконання усього «ліквідаційного» законодавства, спрямованого проти даної етнічної групи. У документі, який 15 березня був надісланий на місця, зазначалося, що остаточне вирішення питання має відбутися на Установчих зборах [17, с. 233]. Згодом, восени 1917 р., німці-колоністи навіть отримали право вступати до війська і отримувати звання [18, 27 сентября].

Обнадійливі новини з Петрограда знайшли дзеркальне відбиття у середовищі німецьких громад Таврійської губернії, реакція яких потрапила на шпальти сімферопольського часопису. Дописувач відзначив демонстрацію почуттів німців Криму, які публічно висловили «<...> щирі радості з нагоди повалення старого ладу і вітали нову еру <...>» [18, 21 марта], а вже на 25 березня призначалося прийняття присяги на вірність Тимчасовому уряду. Церемонія повинна була проходити в приміщенні сімферопольської євангельсько-лютеранської церкви [18, 25 марта]. Такі заходи були загальноприйнятими для більшості національних громад, але стосовно німців редакційні замітки зустрічаються значно частіше, порівняно з іншими народами. Тільки за березень редколегія запропонувала читачам ознайомитися з чотирма такими випадками - в Сімферополі (двічі), Феодосії та Джанкої, що на нашу думку, може пояснюватися бажанням зайвий раз продемонструвати лояльність до Російської держави в період світової війни, яка ще не закінчилася.

Одне з таких зібрань відбулося наприкінці березня у приміщенні лютеранського училища. До нього прибули здебільшого мешканці Сімферополя та повіту (усього близько 200 осіб), які постановили надіслати привітальні телеграми голові Державної Думи М. Родзянку та прем'єру Г. Львову на знак подяки щодо скасування національних обмежень. Присутні підтвердили нещодавні за-

певнення про підтримку Тимчасового уряду та обрали комітет, котрий мав на^п них порах об'єднати діяльність німців міста Сімферополя і його повіту» Г18 31 марта]. Ю. Лаптев назвав його Сімферопольським губернським комітетом німців, який очолив присяжний повірений А. Гейне [12, с. 72-74], але вищенаведена цитата ставить дану тезу під сумнів.

Німецьке населення Джанкою та околиць зібралось у приміщенні німецького училища під головуванням колишнього члена III-ї Державної Думи Г. Гальваса який звернувся до присутніх з промовою, у котрій розтлумачив існуючу політичну ситуацію в країні й підкреслив необхідність «дружньої, спокійної і плідної роботи для блага оновленої матінки - Росії». Як і сімферопольські одноплемінники місцеві члени громади одноставно вирішили підтримати нову петроградську владу, задекларувавши не лише моральну солідарність, але й прикладні дії у вигляді обіцянки засіву максимально великих площ орної землі, підпискою на урядову програму «позики свободи» та негайного зібрання коштів на потреби держави, що було реалізовано у розмірі 1000 крб. безпосередньо під час зборів. Тоді ж пролунали заклики зміцнити вибір народу шляхом підготовки виборів до Установчих зборів й обранням виконавчого комітету німців Джанкою [18, 2 апреля], але дописувач не повідомляв чи таку структуру тоді вдалося створити. Пожертвами на потреби революції відзначилися й німці Феодосії [18, 7 мая].

Крім сказаного, звертає на себе увагу та закономірність, що німецькі громади в ці ж дні почали виробляти стратегію і тактику не тільки щодо стосунків з революційною російською владою, а й формували своє бачення місця й ролі власної етнічної групи у здійсненні структурних реформ. Їх можна позначити таким чином - 1) підготовка до виборів в Установчі збори, 2) інституалізація локальних німецьких суспільно-політичних, релігійних та культурницьких організацій [18, 21 марта, 25 марта, 31 марта, 2 апреля]. Звичним трендом епохи стало залучення до активної суспільно-політичної роботи не тільки чоловічого населення, а й жінок. Так, на 4 травня в лютеранському училищі Сімферополя планувалися збори німкеня для виборів 5-ти депутаток до місцевого жіночого клубу для участі в майбутніх виборах до міської думи [18, 4 мая].

Темпи самоорганізації таврійських німців у різних містах та повітах губернії були різними. Якщо в Сімферополі й повіті вказані процеси розгорталися максимально оперативно, і вже до початку квітня були сформовані керівні структури, то на периферії означені тенденції дещо запізнювалися. Приміром, у Мелітопольському повіті тільки до кінця травня був створений Комітет російських громадян німецької національності, який визначав головною метою свого існування захист інтересів представників цього народу. До складу Комітету увійшли Я. Нейфельд (голова), І. Вікман, Ф. Вейнінгер, Ф. Фукс, А. Енгель, І. Ісаак та Д. Гільдебранд. Вони прагнули до співпраці з Таврійським тимчасовим виконавчим комітетом, постійним представником у якому став І. Ісаак [18, 30 мая].

У ці ж дні відбувся з'їзд німців-колоністів Феодосійського повіту. Він проходив у селі Окреч поблизу станції Грамматикове за участі понад 100 делегатів під головуванням Т. Раппа. У прикінцевій резолюції журналісти «Южных ведомостей» виділяли три головних пункти: 1) реорганізація жіночого училища в прогімназію (пропозиція не отримала підтримку), 2) формування виконавчого комітету

організації німців-колоністів повіту у складі — голова Х. Нусс, заступник С. Едігер секретар і скарбник Д. Бос, 3) на 11 червня призначався наступний з'їзд [18, 3 июня, 18 июня]. Організаційні імпульси спостерігалися і в Судаку, де місцева грома, да планувала організувати власний виконавчий комітет [18, 9 июня].

Ймовірно феодосійські німці протягом червня 1917 р. проявляли найбільшу активність, оскільки в редакційних замітках фіксувалися майже виключно їхні зібрання, що проходили регулярно. Вони отримали відображення в чотирьох випадках, тільки один раз мова йшла про вищевказані збори в Судаку. Зокрема, часопис повідомляв про постанову повітового зібрання феодосійських німців (до 100 осіб) щодо відкриття «вищого жіночого початкового училища» [18, 18 июня] та підготовку до виборів у міську думу [18, 29 июня]. Втім вагомим політичним результатом німецьким громадам отримати не вдалося. Жоден німець не отримав мандат в Феодосійську міську думу [18, 3 июня, 18 июня, 22 июня, 29 июня, 13 июля].

Вибори до повітового земства дають підстави припустити, що з-поміж партійних осередків один з найбільших впливів на місцеве німецьке населення мали кадети [18, 26 августа], а на відміну від Феодосійської думи, волосне земство було представлено гласними - німцями. Ймовірно сказане стосується й Євпаторійського волосного земства, оскільки журналісти відзначали, що там, де мешкали німці землевласники вибори пройшли найуспішніше [18, 19 сентября].

Напередодні виборів до Сімферопольської думи часопис подавав інформацію про виборчі списки в губернському центрі, у яких містилися дані про 556 німців, що становило 1,62% від тих мешканців, хто мав право голосу [18, 30 мая]. Вочевидь з міркувань посилення шансів на перемогу у перегонах місцева громада об'єдналася з естонською общиною у список №10 «німецько-естонське товариство» до якого увійшло 18 осіб, повний перелік котрого мав наступний вигляд: 1) В. Налбандов (домовласник), 2) Р. Леріх (директор міського банку), 3) А. Арнас (почесний громадянин), 4) Б. Гіммельфарб (присяжний повірений), 5) Л. Мантель (присяжний повірений, штабс-капітан), 6) А. Ватель (голова правління 1-го товариства взаємного кредиту), 7) В. Макурін (засновник бухгалтерських курсів), 8) Н. Кокінас (купець), 9) В. Кіблер (інженер-архітектор), 10) Я. Риков (інженер), 11) І. Ясинський (старший нотаріус), 12) Р. бей Кримтаєв (член повітової земської управи), 13) І. Кеймін (провізор), 14) В. Селінський (помічник присяжного повіреного), 15) А. Гейне (присяжний повірений), 16) В. Вейденбаум (лікар), 17) Ф. Петров (купець), 18) Г. Бенеш (токарь) [18, 8 июля].

За результатами виборів список №10 набрав 219 голосів [18, 18 июля], а Сімферопольська дума поповнилася двома гласними-німцями [18, 19 июля], але чи вони представляли «німецько-естонське товариство» чи увійшли туди по одній з партійних квот газета не повідомляла.

Дії німецького населення Таврійського краю спрямовані на подальшу консолідацію зусиль слід трактувати в контексті загальноросійських тенденцій, адже з початком революції була створена Спілка німців-колоністів Чорномор'я (об'єднувала на серпень 1917 р. понад 7200 осіб [17, с. 240]), що стала складовою частиною Всеросійської організації німців. Провідну роль у ній відігравали колонії Одещини, а Центральний комітет Спілки наполегливо підкреслював

аполітичність цієї організації й виключно національний характер її завдань, головним з яких проголошувався зв'язок з історичною батьківщиною [7, с. 44]. Натомість російські автори стверджують, що протягом першої половини 1917 на теренах колишньої імперії існувало три головних центри німців - Тимчасовий організаційний комітет (ТОК) в Одесі, Головний комітет у Москві та Розпорядний комітет у Саратові. Саме представники ТОК виступали на організаційних зібраннях німців у Таврійській губернії [17, с. 235-236], отже місцеві громади перебували у сфері впливу одеської структури на чолі з Л. Рейхертом.

Характерно, що практично у всіх наступних повідомленнях таврійські німці теж згадувалися у зв'язку з виборами, що свідчить про їхню активну політичну позицію й бажання легальним шляхом захищати свої інтереси. Сказане стосується і виборів до Всеросійських Установчих зборів. Вже до середини жовтня було затверджено і зареєстровано єдиний список німецьких поселенців і земельних власників, що склався з 7-ми осіб. Його очолив учитель Гальштадтського комерційного училища (Молочанськ) меноніт В. Унру [18, 26 августа, 18 сентября, 4 октября, 11 октября, 15 октября, 18 октября, 31 октября]. Іншими кандидатами стали А. Мейсдорф, Я. Шенфельд (патер), Т. Гальвас (Цюріхс- таль), Ф- Глеклер (помічник присяжного повіреного), Х. Мещгер (вчитель гімназії М. Волошенка) та Єдїч (вчитель Ейгенфельдського сільськогосподарського училища). За підсумками виборів вони зайняли 6-те місце з-поміж інших, що на думку Ю. Лаптева не дало змоги провести жодного кандидата до Установчих зборів [12, с. 75]. Натомість інші автори наполягають, що барон А. Мейсдорф, колишній заступник голови III-ї Державної Думи, став єдиним німцем, обраним до Всеросійських Установчих зборів [17, с. 241].

Така жвава участь у суспільно-політичному житті посприяла отриманню німецькими товариствами місць у губернських органах влади, створюваних після падіння Тимчасового уряду і проголошення УНР. Зокрема, делегати від німецьких колоній взяли участь у роботі губернського з'їзду місцевих самоуправлінь, національних організацій та партій, який провів свою роботу 20 - 22 листопада 1917 р. На згаданому форумі було утворено Раду народних представників (РНП), котра мала перебрати на себе владні повноваження на час до врегулювання політичної ситуації в країні. У початковому варіанті персонального складу РНП німецьким колоністам виділяли мінімальну квоту - 1 делегата [18, 21 ноября, 23 ноября]. У ході полеміки щодо надання місць в РНП виступив з промовою А. Гейне. Він сказав, що німців у губернії 10-11% й постанова комісії про надання його народу лише одного місця є несправедливою, вони просили 4 місця. Зрештою делегати проголосували резолюцію у якій затвердили склад РНП у кількості 48 осіб, з яких двоє представляли німецькі громади [18, 25 ноября]. Ними стали А. Гейне і лікар фон Коссарт [12, с. 77]. Разом з тим, аналізована тенденція затіяла інші сторони життя цієї громади, які так і не потрапили на сторінки видання.

Отже, німецькі колоністи Таврійської губернії оптимістично сприйняли падіння царизму і заявили свою підтримку Тимчасовому уряду. З початку революції й до кінця 1917 р. вони взяли активну участь у суспільно-політичному та культурно-релігійному житті краю, а одними з найактивніших громад стали об'єднання Сімферополя та Феодосії. При цьому вони тісно співробітничали з загальноросій-

ськими організаціями німців. Зазначені громади організовуються у національні товариства, стали учасниками виборів до міських дум, земств, Всеросійську Установчих зборів та формували нові загальногубернські органи самоврядування I а також ставили на порядок денний проблеми освітнього характеру.

Література

1. Кулинич І. М., Кривець Н. В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. - К., 1995. - 272 с.
2. Васильчук В. М. Німці України: суспільний та національний аспекти XX - початок XXI ст. Автореф. дис... д-ра істор. наук: 07.00.01. - Донецьк, 2006. - 39 с.
3. Плесская Э. Г. Немцы Причерноморья. - Одесса: Астропринт, 2008. - 136 с.
4. Зарічук В. Нариси з історії та культури німців Причорномор'я. - Одеса: Астропринт, 2012 - 176 с.
5. Айсфельд А. Немецкие колонисты юга Украины в 1917-1918 гг. // Вопросы германской истории. Выпуск 25. Немцы в Украине. Материалы украинско-германской научной конференции 1 Днепропетровск, 26-29 сентября 1995 г. - Днепропетровск: ДГУ, 1996. - С. 125-133.
6. Безносос А. И. К вопросу об участии немецких колонистов и меннонитов в гражданской войне на юге Украины (1917 - 1921 гг.) // Вопросы германской истории. Выпуск 25. Немцы в Украине. Материалы украинско-германской научной конференции. Днепропетровск, 26-29 сентября 1995 г. - Днепропетровск: ДГУ, 1996. - С. 112-125.
7. Горбань Т. До питання політичних пріоритетів німців України в період національно- демократичної революції 1917 - 1920 років // Етнічна історія народів Європи. - К.: УНІСЕРВ 2004. - Випуск 16. Німці в етнокультурному просторі України. - С. 43-48.
8. Ядловська О. Трансформації серед німецького населення Півдня України в 1917 - 1920 рр. // Схід. - 2007. - №2 (80) березень - квітень. - С. 64-68.
9. Ядловська О. С. Політична діяльність німецькомовного населення Півдня України в умовах Центральної Ради / О. С. Ядловська // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. —К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова; Українська академія наук, 2011. — Вип. 55. — С. 72-79.
10. Зарубин В. «Проект Украина». Крым в годы смуты (1917 - 1921 гг.). - Харьков: Фолио, 2013. - 218с. п. Крим в етнополітичному вимірі. - К.: Світгляд, 2005. - 533 с.
12. Лаптев Ю. Н. Революция и гражданская война (1917 - 1920 гг.) в судьбе немецкого населения Крыма// Немцы в Крыму: Очерки истории и культуры. - Симферополь: Таврия-Плюс, 2000. - 256 с.
13. Винцовский Т. Общественно-политическая жизнь в Таврической губернии во время революции 1917 года: этнополитический аспект (по материалам симферопольской газеты «Южные ведомости») // Danubius. XXX. - Galati: Editura Muzeului de Istorie, 2012. - P. 283-311.
14. Нариси історії Української революції 1917 - 1921 років. У двох книгах. Книга друга. - К.: Наукова думка, 2012. - 464 с.
15. Замуруйцев О. В. Німецьке землеволодіння в Таврійській губернії в середині XIX - на початку XX століття: [Електронний ресурс] - С. 223-227. - Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/pu/articles/226.pdf>
16. Чорний С. Національний склад населення України в XX сторіччі. Довідник: [Електронний ре- сурс] - Київ: ДНВП "Картографія", 2001. - Режим доступу: http://etno.uaweb.org/nsklad/1897_tavrijska.html
17. Герман А. А., Иларионова Т. С., Плева И. Р. История немцев России: Учебное пособие. - М- Издательство «МСНК-пресс», 2005. - 542 с.
18. Южные ведомости. - 1917.